

18. Халипов В. Ф. Энциклопедия власти / В. Ф. Халипов – М.: Академический проект, 2005. – 1056 с.

19. Чехович Т.В. Державна влада як інститут конституційного права України / Т.В. Чехович: дис... канд. юрид. наук. – К, 2005

20. Фрицький Ю.О. Теоретичні засади державної влади в Україні. – Рукопис. – К, 2009 [Електронний ресурс] / Ю.О. Фрицький / Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355934.html>

21. Шаповал В.М. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз / В.М. Шаповал. – К., 1995. – 136с.

22. Parsons T. Power and the social system / T. Parsons // Power / [ed. S. Lukes]. – Oxford: Blaswel, 1986. – P. 96 – 143.

УДК 327. 7: 061.1 ЄС

Г. М. Утко

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Визначено та проаналізовано основні етапи розвитку внутрішніх та зовнішніх органів дипломатичної діяльності ЄС, за допомогою яких здійснювалось безпосереднє представництво Союзу на міжнародній арені та відбувалось міжнародне співробітництво із третіми країнами та міжнародними організаціями.

Ключові слова: дипломатія, дипломатична служба ЄС, Зовнішня служба Європейської Комісії, представництва Європейської Комісії, підготовка кадрів, Генеральний Секретаріат, ротація.

Выяснены и проанализированы основные этапы развития внутренних и внешних органов дипломатической деятельности ЕС, с помощью которых осуществлялось непосредственное представительство Союза на международной арене и происходило международное сотрудничество с третьими странами и международными организациями.

Ключевые слова: дипломатия, дипломатическая служба ЕС, Внешняя служба Европейской Комиссии, представительства Европейской Комиссии, подготовка кадров, Генеральный Секретариат, ротация.

The main stages of formation of internal and external organs of the EU diplomatic activity, which carried into practice the direct representation of the Union on the international scene and international cooperation with third countries and international organizations, are determined and analyzed.

Keywords: diplomacy, EU diplomatic service, External service of the European Commission, Delegation of the European Commission, training, General Secretariat, rotation.

© Г. М. Утко, 2012

Постановка проблеми. У сучасному світі дипломатія, унормована Вестфальською системою міжнародних відносин, перебуває під різючим тиском нових викликів та загроз, які виникли внаслідок драматичної трансформації Ялтинсько-Потсдамської системи у новий світовий порядок, що досі знаходиться у стані формування. Попри те, що багато дослідників продовжують розглядати дипломатію як набір принципів та правил, що регулюють відносини між суверенними державами у сфері «високої політики», нинішня практика не повністю відповідає цим переконанням. Як у закордонній, так і у вітчизняній академічній літературі останнього десятиліття активним є дискурс щодо численних проявів трансформації класичної дипломатичної системи¹, серед яких дослідники особливо наголошують на появі нових, недержавних суб'єктів дипломатичної діяльності на міжнародній арені – ТНК, неурядові організації, багатосторонні та

1 Див., наприклад Гуменюк Б. Дипломатія доби глобалізації: нові виклики та завдання // науково-популярний журнал «Світогляд», – № 1, 2009. – С. 22-33; Лебедева М. М. Дипломатія на порозі ХХІ века: новые вызовы и измерения // Российская дипломатия: история и современность: материалы науч.-практ. конф., посвящ. 450-летию создания Посольского приказа / МГИМО(У) МИД РФ. – М.: РОССПЭН, 2001. – С. 414-421; В. Hocking and M. Smith, 'An Emerging Diplomatic System for the EU? Frameworks and Issues', paper presented at the ECPR Standing Group on the European Union Conference, Porto, 24-26 June 2010 та ін.

регіональні організації, а також інтеграційні утворення.

Європейський Союз, що безсумнівно належить до цього ряду суб'єктів, пішов іще далі і поступово утворив поряд із національними дипслужбами держав-членів новий прошарок «наднаціональної дипломатії». Утворення Європейської служби з питань зовнішньої діяльності (далі ЄСЗД), після набуття чинності Лісабонської угоди від 1 грудня 2009 р., стало революційним кроком у цьому напрямі. Вперше за всю історію дипломатії недержавне утворення утворило найголовніший елемент дипломатичної служби – центральний апарат у Брюсселі та зовнішні представництва за кордоном. Однак тут одразу ж слід зазначити, що дане нововведення не було утворено на інституціональній *tabula rasa*, а є результатом багаторічного та копіткого процесу формалізації цілої системи органів зовнішньополітичної діяльності ЄС на міжнародній арені, становлення яких відбувалося в рамках трьох груп акторів зовнішньої політики Союзу: держав – членів європейського об'єднання, Ради ЄС та Європейської Комісії. Очевидно, що для вичерпного розгляду цієї тематики необхідно вдатися до історичного екскурсу формування дипломатичної служби Європейського Союзу, що дозволить нам не лише визначити та проаналізувати етапи її розвитку, а й прослідкувати тенденції подальшого її функціонування. Слід також зазначити, що розгляд даної тематики є особливо важливим для України, з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави, а також її намагання вести конструктивні переговори з європейською стороною в нелегких умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія формування та розвитку дипломатичної служби ЄС є предметом наукових опрацювань багатьох закордонних дослідників. Зокрема, такі учені як М. Брутер [1], П. Вінанд, В. Дім'єр та М. Макгівер [2], а також Д. Спенс [3] у своїх працях досліджують особливості становлення та еволюції Зовнішньої служби Європейської Комісії. Надзвичайно цікавим та інформаційно вичерпним напрацюванням у цьому напрямі є опублікована Європейською Комісією брошура, присвячена 50-літтю існування Зовнішньої служби Європейської Комісії [4]. Інша група західних вчених, серед яких Г. Дійкстра [5], Т. Зоннова [6], К.Карта [7], К. Роб [8], О. Ошіца, Р. Тржасковський [9], Б. Хокінг [10] та ін. здійснюють комплексний аналіз формування сучасної європейської дипломатичної служби – Європейської служби з питань зовнішньої діяльності, де в основі своїх досліджень розглядають історію розвитку не лише Зовнішньої служби Європейської Комісії, але й інших органів зовнішньополітичної діяльності ЄС, що головним чином утворювалися під егідою Спільної зовнішньої та безпекової політики. На жаль, у вітчизняній науці практично немає наукових досліджень, які б комплексно висвітлювали історичний контекст формування сучасної ЄСЗД, за винятком О. Гріненка [11], що у своїй статті розглядає організаційно-правові засади функціонування органів зовнішніх зносин ЄС. Натомість, такі українські науковці, як Н. Антонюк, Н. Віннікова, І. Зінько, Є.Кіш, В. Копійка, О. Кравченко, А. Мартинова, В. Посельський та ін., детально розглядають концептуальний та інституційний виміри становлення зовнішньої політики ЄС крізь призму процесу європейської інтеграції. Зважаючи на те, що дана тематика практично не досліджена в Україні, ця стаття стане корисним доробком в українській європеїстиці.

Таким чином, метою цієї статті є дослідити історичний контекст формування Європейської служби з питань зовнішньої діяльності, а також визначити та проаналізувати основні етапи розвитку дипломатичних структур ЄС, що лежать в основі її утворення.

Майже одразу після свого заснування європейські інтеграційні об'єднання почали активно розбудовувати зовнішні зв'язки із третіми країнами та міжнародними організаціями, а також активно брати участь у багатосторонніх міжнародних форумах. Сплікування із зовнішнім світом вимагало від Європейських Співтовариств утворення необхідних органів дипломатичної природи, щоб адекватно діяти як у рамках традиційної двосторонньої дипломатії, так і у різноманітних формах багатосторонньої дипломатії і місії *ad hoc*.

Етап зародження зовнішніх органів дипломатичної діяльності Європейських співтовариств у 1950-1960-х рр. слід розглядати на тлі міжнародної ролі сучасної Європейської Комісії. Органічно ця роль походить із положень установчих договорів про правосуб'єктність трьох Співтовариств (ст. 6 Договору про утворення Європейського Співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС), ст. 210 Договору про Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС) та ст.184 Договору про Європейське співтовариство атомної енергії (Євроатом), які, як наслідок, надавали виконавчим органам (згодом Європейській Комісії) певні компетенції у сфері зовнішніх зносин (насамперед представницькі – участь у переговорах щодо підписання міжнародних комерційних угод із третіми країнами та міжнародними організаціями, тощо – ст. 131 Договору про ЄЕС) [12]. Попри це, договори не містили жодних положень щодо так званого активного чи пасивного права посольств – право приймати чи відряджати посольства та місії. Більше того, як відомо, на той час держави-члени не мали жодного політичного наміру надавати виконавчим органам повноваження щодо виконання дипломатичних функцій, тим паче організувати ме-

Все ж після набуття чинності Договору про утворення ЄСВС у 1952 році Співтовариство розпочало свою міжнародну діяльність із активного застосування пасивного права посольств: першою своє постійне представництво при Верховному органі ЄСВС акредитувала Великобританія, а згодом цей процес продовжили США, Швеція, Японія, і на сучасному етапі кількість акредитованих при ЄС постійних представництв третіх країн зросла до майже 170, міжнародних організацій – 36. [13]. Паралельно з цим європейське об'єднання почало також застосовувати і активне право відправляти місії: у 1954 році у відповідь на офіційне повідомлення Держсекретаря США Дена Ачесона від імені президента США Трумена про повне дипломатичне визнання ЄСВС у 1952 році та успішної акредитації посла США при ЄСВС Девіда Брюса у 1953 р. був відкритий перший інформаційний офіс Верховного органу ЄСВС у Вашингтоні, що у 1972 році отримує статус повноцінної дипломатичної місії. Згодом. У 1956 році була заснована наступна місія Верховного органу ЄСВС у Лондоні. Рішення про це було прийнято після підписання Договору про асоціацію із Великобританією у 1955 р., незважаючи на те, що відповідних положень у Договорі не передбачалося. Першим дипломатом від Співтовариства у ранзі посла став Ван Клеффенс [4, с.9].

Підписання у березні 1957 року Римських договорів про заснування ЄЕС та Євроатому наштовхнуло новоутворених Європейських співтовариств на думку про утворення власних представництв у третіх країнах та міжнародних організаціях, використовуючи при цьому модель ЄСВС. Як наслідок, задум був утілений у відкритті делегації Комісії ЄЕС при ОЕСР і ЮНЕСКО у Парижі в 1960-61 рр., Офісу преси та інформації трьох Комісій при ООН у Нью Йорку та Женеві у 1964 році, а також Офісу зв'язку ЄСВС у Чилі в 1965 р.

Як бачимо, така практика привела до утворення хаотичної та заплутаної мережі представництв європейських об'єднань. Окрім того, постали певного роду функціональні проблеми – це насамперед проблема подвійного підпорядкування місій Співтовариств Раді та Комісії, а точніше, нездатність вирішити, котра із інституцій може надавати делегаціям необхідні інструкції і заслуховувати від них звіти, а також невирішене питання щодо єдиного чи тристороннього представництва об'єднань у третіх державах. Вирішення цих колізій стало можливим після підписання у 1965 році Договору про злиття, внаслідок якого постала єдина для трьох Співтовариств Європейська Комісія, яка і почала контролювати уже існуючу мережу представництв, а також проводити консультації із заснування нових представництв (уже Європейської Комісії) в інших куточках світу [11, с.153]. Важливо зазначити, що вищезгадані представництва, будучи підзвітними Європейській Комісії, а точніше, одній із її внутрішніх служб – Генеральному Директорату I Зовнішні зв'язки (DG I External Relations), що відповідав за розвиток економічних відносин із головними торговельними партнерами Співтовариств, мали дипломатичний статус, тобто на них поширювалися дипломатичні імунітети та привілеї, що надавалися приймаючими державами (так звані дипломатичні привілеї та імунітети, визнані внаслідок звичаю).

Паралельно з розвитком торговельної політики Європейські Співтовариства вже з 60-х рр. почали активно налагоджувати відносини із країнами «третього світу», підґрунтям чого послуговував взаємозв'язок між колоніальним минулим таких держав-членів, як Франції, Нідерландів, Бельгії та Італії, та процесом деколонізації у цьому ж періоді. Основою налагодження цих відносин стало укладання I та II Яундеських (1963 та 1969 рр.), а також I-IV Ломейських (1975, 1979, 1984 та 1989 рр.) конвенцій із 69 країнами Африки, Карибського й Тихоокеанського басейнів (держави регіону АКТ), що в основному були пов'язані з питаннями торгівлі та допомоги з розвитку. Якісне управління програмами допомоги та необхідність у звітуванні щодо їх виконання вимагало від Комісії призначення спеціальних представників на місцях, які б виконували ці функції. Таким чином, уже на початку 1960-х рр. Генеральний директорат VIII (допомога з розвитку) почав призначати у заморські колонії контролерів-делегатів (фр. *Contrôleur délégué*). Посада делегованого контролера майже у всіх випадках передбачала професію технолога, агронома, інженера-конструктора тощо. Європейський інспектор виконував за кордоном суто технічні та інформаційні функції і не мав нічого спільного з тими, які виконує посол, посланник чи повірений у справах. Починаючи із 1965 року та надалі Європейська Комісія відрядила 21 делегованого представника у країни Африки, першим же представником був призначений француз Рене Кале у Чаді.

Слід також відзначити, що всі делеговані інспектори не були штатними службовцями Європейської Комісії, а наймалися на контрактній основі спеціально створеною для цього у 1961 році некомерційною організацією – Європейською Асоціацією співробітництва (ЄАС) (фр. *Association Européenne de Coopération*), що стала відгалуженням ГД VIII [1, с.185].

Таким чином, до початку 1970-х років було засновано близько 30 місій Європейської Комісії

по всьому світу, що почали формувати мережу постійних представництв. Як вдало, на нашу думку, відзначає італійська дослідниця К. Карта, «ця мережа була справжнім експериментом у пошуку самовизначення...» [8, с.63]. «Молоді» європейські місії у своїй більшості були недипломатичними, з обмеженими мандатами та мінімальною політичною значущістю. Навряд чи їх можна було порівняти з дипломатичними представництвами держав-членів, досвід та традиції яких налічували понад половину тисячоліття.

1970 – 1980-і роки можна охарактеризувати як *етап еволюції мережі представництв Європейської Комісії та зародження внутрішніх органів дипломатичної діяльності Європейських Співтовариств*. Започаткування Європейського Політичного Співробітництва (1970 р.) стало знаковою подією у формуванні внутрієвропейських органів дипломатичної діяльності, насамперед головної політичної інстанції Співтовариств – Європейської Ради (1974 р.), роль якої зводилася до спрямування та регулювання євроінтеграційних процесів, вирішення найважливіших питань, що стосувалися його внутрішнього життя та зовнішньополітичних відносин. Європейська Рада стала головним плацдармом у виробленні єдиної зовнішньополітичної лінії, що згодом презентувалася на міжнародній арені [14, с.11]. Формулювання та представлення спільних позицій вимагало у першу чергу певного дипломатичного інструментарію, що мав би забезпечити представництво ЄПС на міжнародній арені. Цю роль почали виконувати самі держави-члени, а точніше, їх вище керівництво, що у ротаційному порядку (кожних півроку) здійснювали функцію Голови Європейської Ради. Оскільки держави-члени на той час не мали жодного політичного наміру утворювати будь-які наднаціональні органи у сфері реалізації зовнішньої політики (тим паче опиратися на вже існуючий бюрократичний апарат представництв Європейської Комісії), єдиним рішенням для них стало опиратися у даній ситуації на власний апарат дипломатичної служби – міністерства закордонних справ та численні дипломатичні представництва по всьому світу, які також підпорядковувалися правилам ротаційного головування у країні свого перебування. Окрім того, посольства країн-членів почали відігравати особливу роль у механізмі ЄПС, виконуючи функції інформаційної системи.

Таким чином, національні дипломатичні служби мимоволі стали ще й колективним органом дипломатичного представництва Європейських Співтовариств на світовому подіумі, що спричинило у майбутньому низку функціональних проблем. Саме з цього моменту характерною рисою подальшої еволюції системи дипломатичних органів ЄС буде її розшарування на дві сфери: сферу зовнішніх економічних зносин (у майбутньому I опори ЄС) та сферу зовнішньої політики (у майбутньому II опори).

Із прийняттям Єдиного європейського акта від 28 лютого 1986 року з метою підтримки головної держави-члена було утворено окремий спеціалізований орган – Політичний секретаріат (Секретаріат ЄПС), що не входив до загальної структури Генерального секретаріату Ради Спільнот. Договір також передбачав, що для узгодження усіх сфер зовнішньополітичного життя Співтовариств «...держави-члени і Комісія на основі взаємодопомоги й обміну інформацією поглиблюють співпрацю між своїми представниками, акредитованими в третіх країнах і міжнародних організаціях» (ст. 30, п.9 ЄСА) [8, с.62]. Незважаючи на те, що це положення не знайшло тоді свого практичного застосування, все ж існування представництв Європейської Комісії було визнано на нормативному рівні.

Паралельно із започаткуванням політичної інтеграції Європейська Комісія продовжувала розвивати свої зовнішньоекономічні зв'язки. Після вступу Великобританії до ЄЕС у 1973 р. та підписання нових Договорів Ломе із 46 країнами регіону АКТ значно змінилися кількість, формат та функції представництв Європейської Комісії. Водночас, коли їхні повноваження продовжували фокусуватися на допомозі з розвитку, вони також почали охоплювати торгівлю, регіональну інтеграцію та культурне співробітництво, що оснащувало ці місії більш політичним профілем. Збільшувалась також і політична вага представництв, відкритих в рамках Генерального Директорату I, зокрема, у країнах Середземномор'я, Азії та Латинської Америки. У 1977 році у Повідомленні Європейської Комісії до Європейської Ради вперше було визначено основні завдання представництв. У Повідомленні також наголошувалось на тому, що функції представництв будуть змінюватися залежно від місцевих умов, а тому для ефективного виконання функцій зовнішнього представництва кожне представництво Комісії має бути оснащено відповідним персоналом, підтримкою з боку штаб-квартири у Брюсселі та забезпечене дипломатичним захистом. З цього моменту у практику ввійшло підписання з урядами приймаючої сторони спеціальних договорів про утворення, тексти яких бути засновані на Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. і які надавали повний дипломатичний статус главі місії та його співробітникам [2, с. 486-489].

Попри це, положення даного Повідомлення не стосувалися представництв, які керувалися з боку ГД VIII. Складалася враження, що Європейська Комісія складалася із двох зовнішніх служб

– технічної та дипломатичної. З цього приводу у 1982 році в Раді ЄС колишнім англійським кар'єрним дипломатом Адріаном Фортеском був представлений звіт (більш відомий під назвою «Звіт Фортеска»), що наголошував на потребі раціоналізувати роботу вищезазначених представництв. Як наслідок, черговою реформою зовнішніх представництв Комісії стало прийняття Комісією у 1986 році нової редакції «Статуту публічних службовців Європейських Співтовариств», який був схвалений Радою ЄС та Європейським Парламентом у 1987 році. Цей документ вперше надавав Комісії можливість взяти під формальний контроль усю мережу представництв ЄК і приступити до організації та управління єдиного статутного персоналу. Додаток Х Статуту під назвою «Спеціальні та виняткові положення щодо службовців, які працюють у третіх країнах» містив положення про права та обов'язки працівників представництв, а також положення щодо процедур набору персоналу, його розподілу, «мобільності» і, звичайно, матеріальної винагороди. Таким чином, прийняття Статуту стало ще одним кроком у напрямі утворення єдиної Зовнішньої Служби Єврокомісії [3, с. 64-67].

У 1990-х рр. настає новий етап *раціоналізації та інституціоналізації системи внутрішніх та зовнішніх органів дипломатичної служби Європейського Союзу*. Цьому сприяє низка факторів, серед яких розпад Радянського Союзу та відкриття численних представництв Комісії на теренах пострадянського простору, у тому числі і в Україні (1993 р.), що мало величезне політичне значення; прийняття Маастрихтського договору у лютому 1992 р., що утворив побудований на трьох опорах Європейський Союз та Спільну Зовнішню і Безпекову політику; підписання Амстердамського договору у жовтні 1997 р. та призначення посади Високого Представника СЗБП, Спеціальних представників СЗБП у третіх країнах, а також утворення Політичного відділу (Policy unit) та Генерального Директорату Е в рамках Генерального Секретаріату Ради.

Аналіз Договору про заснування Європейського Союзу та його редакції у вигляді Амстердамського договору (далі ДЄС) дозволяє зробити висновок, що він став визначальним у процесі інституціоналізації дипломатичної служби ЄС. Правовою підставою цьому послужила низка положень, які стосувалися насамперед цілей та завдань зовнішньої політики європейського об'єднання, що являють собою квінтесенцію діяльності будь-якої дипломатичної служби. Зокрема, у ст. 2 (колишня ст. В) ДЄС декларується, що «Союз має на меті утверджувати свою ідентичність на міжнародній арені, шляхом здійснення СЗБП», а також «...посилити захист прав та інтересів народів, що входять до держав-членів, шляхом запровадження громадянства Союзу», яке доповнює громадянство країн-членів. Розділ V «Положення про СЗБП» зазначає, що однією з її найголовніших цілей є «...захист спільних цінностей, основних інтересів, незалежності та цілісності Союзу відповідно до статутних принципів ООН» (ст. J1 ДЄС). Відповідно до цього Договір зазначає, що Союз визначає принципи та основні напрями СЗБП, визначає спільні стратегії, узгоджує спільні позиції та дії (ст. J2 ДЄС), а також веде переговори (на основі однаковості) з третіми країнами та міжнародними організаціями з метою підписання міжнародних угод (ст. J14 ДЄС) [14].

Беззаперечно, що реалізація вищезазначених цілей та завдань потребувала від Європейського Союзу відповідного дипломатичного інструментарію. Однак той факт, що політична та економічна сфери європейської інтеграції становили собою різні опори ЄС із різними методами співробітництва і, відповідно, методами прийняття рішень, унеможлилював створення єдиної комунітарної дипломатичної служби.

У 1994 році завершився процес інституціоналізації Зовнішньої служби Європейської Комісії, що утворила єдиний та об'єднаний орган керування делегаціями всіх типів як у третіх країнах, так і в міжнародних організаціях – Генеральний Директорат I-A (DG I-A, RELEX, Direction K). На чолі з Європейським Комісаром із закордонних справ та політики сусідства, цей орган представляв Європейські об'єднання на міжнародній арені лише у зовнішньоекономічній сфері (зокрема, даний орган дбав про дотримання інтересів Співтовариства, втілених у спільних політиках ЄС, а саме: у спільній торгівельній, сільськогосподарській, транспортній політиці, а також політиках з питань рибальства, розвитку, охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я і праці та ін.). У 1998 році у світі налічувалося 126 представництв Європейської Комісії, що розташувалися у 66 державах регіону АКТ та у 60 країнах інших регіонів. Зовнішня Служба на цей момент складалася із 637 працівників центрального управління та 1800 осіб місцевого штату. Найголовнішими функціями делегацій Зовнішньої Служби Європейської Комісії були: презентація, роз'яснення та імплементація політик ЄС; аналіз та звітування щодо розвитку політичних подій у країнах акредитації, а також ведення переговорів згідно із наданим мандатом [8, с.66-67].

У сфері СЗБП, де використовувався міжурядовий метод співробітництва, інструментами дипломатичного представництва, як і раніше, слугували головуюча держава-член, що опиралася у своїй діяльності на власні дипломатичні представництва у третіх країнах та міжнародних

організаціях (ст. J8, п.1). Загальне визнання того, що система головування у режимі ротації не може розглядатися як адекватна система узгодженої дипломатії, знайшло своє подальше вираження в Амстердамській угоді, що на підтримку головної держави-члена утворює нову посаду Верховного представника СЗБП (ст. J8, п.3), а також надає повноваження Раді ЄС призначати Спеціальних представників з питань СЗБП у треті країни з повноваженнями репрезентувати її в окремих політичних питаннях (ст. J8, п.5). Для забезпечення діяльності головної держави-члена, Ради ЄС та Верховного представника з питань СЗБП було сформовано відповідний апарат – Політичний відділ (Policy Unit), що у 1999 році став інтегрованою частиною Генерального Секретаріату Ради ЄС (Декларація №6 Амстердамського договору), а також Генеральний Директорат Е з питань СЗБП (DG E), що структурно складався з чотирьох тематичних відділень. Головними функціями Політичного відділу стали: стеження за розвитком подій, які становили сферу інтересів СЗБП та їх аналіз; детермінування того, у чому полягають зовнішньополітичні інтереси Союзу; підготовка актуальної інформації щодо певних подій, назріваючих кризових ситуацій, які можуть певним чином вплинути на СЗБП; вироблення пропозицій щодо попередження негативних наслідків кризових ситуацій; складання доповідей щодо можливих альтернативних дій Союзу [16, с. 23].

Таким чином, Маастрихтський та Амстердамський договори утворили складну та заплутану систему внутрішніх і зовнішніх органів дипломатичної діяльності Європейської Спільноти, які мали різну функціональну природу. Заснування єдиного для двох опор наднаціонального органу дипломатичного представництва не стояло на порядку денному. Єдиним механізмом, що забезпечував поєднання міжурядового та комунітарного методу співробітництва у сфері дипломатії, було передбачене Маастрихтським договором положення про те, що «дипломатичні та консульські місії держав-членів та Представництва Комісії у третіх країнах і на міжнародних конференціях, а також їх представники в міжнародних організаціях повинні співпрацювати для забезпечення реалізації визначених та затверджених [Європейською]² Радою спільних позицій та спільних дій. Вони підтримують співпрацю шляхом обміну інформацією, вироблення спільних оцінок та сприяння здійсненню положень Договору...» (ст. 16 ДЄС) [14]. Однак на практиці імплементація даного положення не давала вагомих результатів.

Початок нового тисячоліття можна вважати *етапом становлення сучасної Європейської служби з питань зовнішньої діяльності*, який триває і досі. Складна та хаотична система представництва Європейської Спільноти на міжнародній арені, передбачена вищезгаданими установчими договорами, провокувала низку функціональних проблем у забезпеченні єдності та послідовності зовнішньої політики ЄС. Це в першу чергу проявлялося у тому, що у різних сферах ЄС мав «різні обличчя»: у СЗБП – Верховного представника СЗБП, головної у Європейській Раді держави-члена, Спеціального представника СЗБП; у зовнішньоекономічних відносинах – Європейських Комісарів профілюючого напрямку, а також глав делегацій Комісії у третіх країнах. У вересні 2000 року Європейський Парламент представив звіт (під назвою «звіт Галеоте»), у якому він наголошував на необхідності утворити спільну (європейську) дипломатичну службу, а також Європейську дипломатичну академію для підготовки професійного європейського дипломатичного корпусу, в основі якого були б службовці інституцій ЄС та представники держав-членів [10].

Як ми знаємо з історичного досвіду, ця ідея стала основоположною при розробці безпрецедентного Договору про Конституцію для Європи (далі ДКЄ), підписаного в Римі 29 жовтня 2004 року. До найрезонансних підтриманих Міжурядовою конференцією реформ належало, головним чином, введення посади Президента ЄС (ст. I-22 ДКЄ), посади міністра закордонних справ Союзу (ст. I-28 ДКЄ), а також Європейської служби закордонних справ (ст. III-296 п.3 ДКЄ) для підтримки його професійної діяльності. Попри те, що функціональний бік та принципи формування служби описувалися досить поверхово (передбачалося лише, що вона має складатися з представників Європейської Комісії, Секретаріату Ради та дипломатичних служб держав-членів), ця головна інституційна інновація була найновішою спробою серед низки пропозицій та зусиль як щодо більш ефективного налагодження співпраці між державами-членами, так і щодо гарантування узгодженості різних сфер їх зовнішніх дій, а також узгодженості останніх з іншими політиками ЄС [15, с. 105-109]. На жаль, таке нововведення зустріло спротив з боку населення Франції та Нідерландів, що, як наслідок, не ратифікували Договір про Конституцію для Європи.

Лисабонська угода від 13 грудня 2007 року стала наступною спробою забезпечити узгодженість та послідовність зовнішньої політики Союзу. Щоб уникнути провалу ратифікації на цей раз, у Договорі були вилучені всі гучні та провокаційні елементи і стосувалося це насамперед Президента ЄС, що став Президентом (Головою) Європейської Ради (ст. 15 Консолідованої версії

ДЄС та ДФЄС, далі КВДЄС), Міністра закордонних справ, що ставав Верховним представником ЄС з питань СЗБП (ст. 18 КВДЄС) та Європейської служби закордонних справ, що перетворювалась у Європейську службу з питань зовнішньої діяльності (ст. 27 п.3 КВДЄС). Як і у випадку з Договором про Конституцію для Європи, ніяких положень про організаційну структуру, завдання чи діяльність цієї Служби Лісабонський договір не містить. Він проголошує, що структура та функції Європейської служби з питань зовнішньої діяльності встановлюються рішенням Ради ЄС за пропозицією Верховного представника після проведення консультацій з Європейським Парламентом та після отримання згоди Комісії (ст.27 КВДЄС).

Відповідно до цієї правової основи, 25 березня 2010 року Кетрін Ештон, яка попередньо була призначена Верховним представником ЄС з питань СЗБП, презентувала Раді ЄС свою пропозицію щодо утворення ЄСЗД. Вже 21 червня 2010 р. у Мадриді інституції ЄС та держави-члени дійшли з певними застереженнями до політичної згоди щодо майбутнього функціонування служби. ЄСЗД була остаточно сформована рішенням Ради ЄС за №427/2010 «Про організацію та функціонування Європейської служби з питань зовнішньої діяльності» від 26 липня 2010 року [17, с. 626-627].

У підсумку можна констатувати, що дипломатична служба Європейського Союзу пройшла чотири етапи свого становлення: від перших інформаційних офісів Верховного органу ЄСВС та складної системи дипломатичних структур Європейської Спільноти, що представляли різні його опори, до утворення єдиного комунітарного органу з центральною адміністрацією та численними представництвами у третіх країнах і міжнародних організаціях. Створена на основі цієї системи Європейська служба з питань зовнішньої діяльності є наступним логічним кроком у напрямі раціоналізації зовнішньополітичної діяльності ЄС і може стати європейською дипломатичною структурою, що представлятиме єдиний Європейський Союз на міжнародній арені. Попри це, варто підкреслити, що новоутворена наднаціональна служба не є остаточно сформованим «продуктом» вищезгаданого процесу еволюції. Досвід показує, що для повноцінного функціонування ЄСЗД необхідно буде пройти ще декілька етапів свого формування, що і стане основою її досліджень у майбутньому.

Бібліографічні посилання

1. **Bruter M.** Diplomacy without a state: the external delegations of the European Commission / **M. Bruter** // Journal of European Public Policy. – Volume 6, Issue 2, 1999. – 183-205.
2. **Dimier V.** Diplomats without a flag: the institutionalization of the Delegation of the Commission in ACP countries / **V. Dimier, M. McGeever** // Journal of Common Market Studies. – Volume 44 (3), 2006. – 483-505.
3. **Spence D.** The European Commission External Service / **D. Spence** // Public Policy and Administration. – Issue 19(3), 2004. – p. 61-76.
4. European Commission Taking Europe to the world – 50 years of the European Commission's External Service. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004 – 66 p.
5. **Dijkstra H.** Commission versus Council Secretariat: an analysis of bureaucratic rivalry in European foreign policy [Електронний ресурс] / H. Dijkstra (Working paper presented at the conference of the ECPR standing group on the European Union in Riga, Latvia, 25-27 September 2008). – Режим доступу: <http://www.jhubc.it/ecpr-riga/virtualpaperroom/036.pdf>
6. **Зонова Т.В.** Дипломатические структуры Европейского союза / Т.В. Зонова // Дипломатия иностранных государств : учеб. пособие / под ред. Т.В. Зоновой ; МГИМО(У) МИД РФ. – М. : РОССПЭН, 2004. – С.310-349
7. **Raube K.** The construction of the European External Action Service [Електронний ресурс] / K. Raube. – Режим доступу: http://www.renouveau-democratie.eu/documents/EEAS%20DO%20NOT%20DELETE/study_raube_arena_2009.pdf
8. **Carta C.** The European Union diplomatic service: ideas, preferences and identities / C. Carta. – New York: Routledge, 2012. – 211 p.
9. **Osica O.** Europejska Służba Działań Zewnętrznych. Implikacje dla instytucji i stosunków zewnętrznych Unii Europejskiej / **O. Osica, R. Trzaskowski** // Nowa Europa. Przegląd Natoliński, Warszawa 2009, s. 28.
10. **Hocking B.** Towards a European diplomatic system (Clingendael Discussion Paper in Diplomacy) [Електронний ресурс] / **B. Hocking, D. Spence**. – Режим доступу: http://www.clingendael.nl/publications/2005/20050600_cli_paper_dip_issue98.pdf
11. **Гріненко О.** Організаційно-правові засади функціонування органів зовнішніх зносин ЄС / О. Гріненко // Європейські перспективи. – №4, 2010. – с. 149-157.
12. Treaties of Rome – EEC and EURATOM treaties. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/about-eu/basic-information/decision-making/treaties/index_en.htm

13. Missions accredited to the EU and to the EAEC 1 жовтня 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/corps/view/cdSearch/act_showPDF.cfm?RepID=10001&DocType=0

14. TREATY ON EUROPEAN UNION. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>

15. Тюшка А. Договір про Конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність / А. Тюшка. – К.: «К.І.С.», 2007. – 228 с.

16. Ентін М.Л. Правові основи зовнішньої політики і політики у сфері оборони та безпеки ЄС / М.Л. Ентін, М.О. Баймуратов, О.А. Делінський. – Навч. посібник. Л.: ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – 224 с.

17. Утко Г. Європейська служба з питань зовнішньої діяльності як новий актор зовнішньої політики ЄС / Г. Утко // Науковий вісник Гілея. Збірник наукових праць/ гол. ред. В.М. Вашкевич. [Серія політичні науки]. – 2011. – 54 №11. – С.625-630

УДК 32:304.4 (477)

О. Березовська-Чміль

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано теоретичні підходи та прикладні аспекти дослідження соціально-політичної трансформації. Визначено особливості та наслідки соціальних перетворень в Україні.

Ключові слова: трансформація, соціальні зміни, політична система, соціальна стратифікація, соціальні групи.

Проанализированы теоретические подходы к исследованию социально-политической трансформации. Определены особенности и последствия социальных преобразований в Украине.

Ключевые слова: трансформация, социальные изменения, политическая система, социальная стратификация, социальные группы.

The article analyzes the conceptual approaches to the study of social and political transformation. The features and effects of social change in Ukraine it was determined.

Keywords: transformation, social change, political system, social stratification, social groups.

© О. Березовська-Чміль, 2012

Сучасний період розвитку Української держави характеризується соціально-політичними випробуваннями, ринковими перетвореннями, впровадженням ліберальних цінностей та формуванням громадянського суспільства. Разом з тим, впродовж останніх років переважає тенденція згортання демократичних свобод, централізації державної влади, посилення соціальної диференціації та напруги. Дослідження даної проблеми без сумніву є актуальним, з огляду на значимість соціально-політичних змін для майбутнього нашої держави.

Метою даного дослідження є аналіз теоретичних засад соціально-політичної трансформації, а також її практичних наслідків для українського соціуму.

Теоретичне обґрунтування проблематики соціальних трансформацій та змін знаходимо ще у відомих зарубіжних вчених: М.Вебера, Е.Дюркгейма, О.Конта, Г.Спенсера, Т.Парсонса, А.Тойнбі, П.Сорокіна. Ними окреслено такі основні фактори соціальних трансформацій, як науковий прогрес, посилення соціальної диференціації, раціоналізація економіки та управління, збільшення соціальних потреб, генералізація цінностей тощо.

Значним внеском у розробку даної теми є праці М.Михальченка, В.Журавського, С.Катаєва, В.Кременя, В.Ткаченко, Ф.Рудича, В.Селіванова, Т.Заславської, І.Валлерстайна та інших.

Узагальнюючи ряд підходів, сам термін «трансформація» можна визначити як складний процес подолання суспільних, політичних і структурних проблем соціальної та політичної систем, що передбачає кардинальну зміну ідеологічних засад, напрямів розвитку, способу мислення на рівні всього суспільства, характеру діяльності його суб'єктів.

Український дослідник С.Катаєв, досліджуючи кризовий характер суспільних трансформацій, зазначає, що суспільство у стані трансформаційної кризи не має загальноусвідомленого напряму розвитку, стійких співвідношень між його визначальними елементами, а тому досить склад-